

LAPSEN OIKEUDET TOIMINNALLISESTI

Opas kasvattajalle

unicef

Opas on tuotettu Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa Suomen UNICEFin yhteishankkeessa Lapsen oikeudet toiminnallisesti! (2012-2014), jossa hankekumppaneina ovat olleet Poikien ja tyttöjen keskus PTK sekä Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Työryhmä: Suomen UNICEFiltä Ari Paloniemi, Hannu Niemelä, Minna Suihkonen ja Kaisa Wolde.

Oppaan sisältöjen tuotantoon osallistuivat lisäksi: Draamakasvattaja Jouni Piekkari ja Mannerheimin lastensuojeluliitosta Kirsi Pihlaja.

Kannen kuva © Maskot / Gorilla

Taitto: Inari Savola / NOON

Paino: Laine Oy

ISBN 978-952-9536-16-0 (nid.)

ISBN 978-952-9536-17-7 (pdf)

© Suomen UNICEF ry 2015

Kopiointi sallittu opetuskäyttöön

SISÄLTÖ

Muissa maailmoissa	4
Johdanto	7
Työpajarungot	
1 Moninainen perhe-elämä	10
2 Arvokas yhdenvertaisuus	16
3 Hyvä asuinalue	22
4 Elämänläheiset lapsen oikeudet	26
5 Suojaava syrjimättömyys	31
6 Tärkeät lapsen oikeudet	42
7 Ihanteellinen toimintaympäristö	49
Liite 1	54
Lämmittelyleikkejä	
Liite 2	59
Esimerkit sattumakorteista	
Liite 3	60
Lapsen arkielämää lähellä olevat oikeudet tiivistettynä 16 kohtaan	
Liite 4	61
Draamaprosessi	
Lähteet	62

MUISSA MAAILMOISSA

Kuvitteelliseen eläytymiseen perustuvat harjoitukset

TÄMÄ OPAS ON TARKOITETTU tukemaan kasvattajia lasten ihmisoikeuskasvatuksessa. Osa harjoitusten esimerkeistä on koulumaailmasta, mutta opas soveltuu hyvin myös muihin kasvatusympäristöihin.

Suomalaisissa koululuokissa on usein herkkiä tilanteita. Oppilaat eivät aina halua puhua suoraan ja peittelemättä omista kokemuksistaan, vaan keskustelua on avattava varovasti ja epäsuorasti. Muuten oppilaat saattavat helposti lukkiutua tai pahimmillaan joutua kiusaamisen kohteeksi.

Esimerkiksi perhemalleja tutkivat harjoitukset, joissa osallistujat joutuvat kertomaan suoraan ja suojaamatta omasta elämästään, eivät sovellu kaikille ryhmille.

Lapsen oikeudet toiminnallisesti! -hankkeessa olemme pyrkineet kehittämään toiminnallisia ja osallistavia, *Lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja Compasitolle* vaihtoehtoisia ja sitä täydentäviä työpajarunkoja, joissa teemoja lähestytään kuvitteel-

lisen tarinan kautta. Tämä vapauttaa osallistujia monella tasolla:

- Kuvitteellinen tarina luo **turvaa ja suojaa osallistujan yksityisyyttä**: *”Tässä kerrotaan nyt jostain toisesta ihmisestä. Hän on jollain tavalla samanlainen kuin minä, mutta myös erilainen. Voin puhua hänen perheestään, kunhan minun ei tarvitse puhua omastani.”*
- Kuvitteellisten hahmojen elämään heittäytyminen on **hauskaa**. Oppiminen ei ole aina vakavaa, vaan hauskuus ja nauru luovat ryhmähenkeä ja iloa oppimiseen. Huumori on myös tärkeä älykkyyden ja oppimisen osa-alue.
- Yhteiseen kuvitteelliseen maailmaan heittäytyminen vapauttaa **mielikuvituksen** huimat voimavarat koko ryhmän käyttöön.

- **Tarinat ja niiden vertailu omiin kokemuksiin** edesauttaa oppimista. Kuvitteluleikki luo vaihtoehtoisen tarinan, johon voimme yhdessä verrata omia kokemuksiamme. Tämä lisää eettisen pohdinnan mahdollisuuksia.
- Tarinassa voidaan myös **turvallisesti tutkia** kielteisiä asioita, esimerkiksi pahoja tekoja tekevien ihmisten motiiveja (esim. lapsityötä käsittelevä Siwan tarina).
- Kuvitteellinen tarina tuo oppimiseen mukaan **tunteet ja niihin eläytymisen**, mikä on ehdottoman tärkeä osa ihmisenä kasvamista.
- Tarinallisessa työskentelyssä käytetään paljon **kehollista ilmaisua**. Tämä antaa vilkkaammille ja liikunnallisemmille lapsille onnistumisen kokemuksia.
- Tarinallisissa pajarungoissamme käytetään runsaasti erilaisia **matalan kynnyksen työtapoja** (piirtäminen, kirjoittaminen, ryhmässä esittäminen, ryhmä- ja yksilötyö, kuunteleminen, musiikillinen ilmaisu). Tämä tarjoaa osallistumisen mahdollisuuksia monenlaisille oppijoille.
- Kuvitteellisessa tarinassa ei ole **oikeita ja väärä vastauksia**. Tämä tuo oppimiseen aitoa ongelman pohdintaa ja tasavertaisuutta ohjaajan kanssa sekä

vapauttaa luovuutta, kun ei tarvitse pelätä epäonnistumista.

- Tarinankerronta on **kulttuurit ylittävä voima**. Monet kertovat, että vilkkainkin ryhmä hiljenee, kun ohjaaja himmentää valot ja aloittaa tarinankertojan äänellä: "Olipa kerran vanha nainen..." Kaikissa kulttuureissa tiedetään, että tarinassa tulee tapahtumaan jotakin, ja tämä herättää osallistujassa tärkeän **uteliaisuuden**: "mitenhän naisen käy?"

Mitä tarinallisten pajojen vetäminen vaatii ohjaajalta?

TARINALLISTEN PAJOJEN OHJAAMINEN vaatii jonkin verran enemmän valmistautumista, koska ne koostuvat toisiinsa tarinallisesti liittyvistä harjoitteista yksittäisten ja irrallisten harjoitusten sijaan. Vetäjän on myös uskallettava itse eläytyä tarinaan. Hänen pitää myös ottaa hyväksyen vastaan toiminnallisia impulsseja ryhmältä.

Vetäjän tulisi hyväksyä moralisoida niin paljon kuin mahdollista osallistujien ehdottamia sisältöjä, jos ne liittyvät tarinaan – ja antaa osallistujien itse kehittää moraalisia pohdintataitojaan tarjoamatta omaa valmista vastaustaan.

Ihmeellisiä näyttelijän tai kertojan lahjoja pajojen vetäminen ei kuitenkaan vaadi. Riittää, että uskoo itse tarinaan ja vetäjänä uskaltaa heittäytyä koko kehollaan mielikuvitusleik-

kiin. Tätä auttaa, jos ennen pajojen ohjaamista käy ne huolellisesti mielikuvissaan läpi.

Pajojen vetäminen vaatii myös kuuntelutaitoja, mutta se ei eroa muusta vuorovaikutteisesta opetuksesta. Näitä taitoja ei opi niinkään teoreettisesti vaan itse tekemällä ja kokeilemalla. Jos ohjaajalla ei ole aiempaa kokemusta tällaisesta työkentelystä, hänen pitäisi harjoitella pajojen vetämistä ensin osallistumal-

la sellaisiin itse ja sitten vaikkapa toisille ohjaajille pajaa vetämällä.

Varoitamme kuitenkin, että tarinallisten pajojen vetäminen on niin hauskaa, että siihen jää koukuun! Paluu tavanomaiseen esittävään opettamiseen luokan edessä on ollut monelle vaikeaa.

Jouni Piekkari
draamakasvattaja

JOHDANTO

Lasten ihmisoikeuskasvatus

IHMISOIKEUSKASVATUSTA on kaikki koulutus, kasvatus ja tiedotus, joka tähtää perusvapauksien ja ihmisoikeuksien kunnioitukseen sekä ihmisoikeussopimusten velvoittavuuden ymmärtämiseen. Ihmisoikeuskasvatuksen tarkoituksena on kehittää ihmisoikeuksiin liittyviä tietoja, taitoja ja asenteita ja siten edistää ihmisoikeuskulttuuria ja ennaltaehkäistä ihmisoikeusloukkauksia.

Lasten ihmisoikeuskasvatuksessa lapsuuden erityispiirteet huomioidaan käyttämällä lapsen oikeuksien sopimusta toimintaa ohjaavana asiakirjana. Muita ihmisoikeusasiakirjoja huomioidaan lasten ikä- ja kehitystason mukaisesti. Lasten ihmisoikeuskasvatus on merkittävä osa ihmisoikeuskulttuurin toteutumista.

Suomen UNICEFin lähtökohtana lasten ihmisoikeuskasvatukseen on oppiminen oikeutena: oikeus koulutukseen pääsyyn, oikeus laadukkaaseen opetukseen ja oikeus ihmisoikeuksia kunnioittavaan op-

pimisympäristöön. Lasten ihmisoikeuskasvatuksessa on kolme ulottuvuutta:

1. kasvatus ihmisoikeuksista ja erityisesti lapsen oikeuksista
2. kasvatus ihmisoikeuksien mukaisesti
3. kasvatus ihmisoikeuksien mukaiseen elämään

Toiminnallinen ja osallistava lähestymistapa

KASVATTAJA VOI toiminnallisten ja osallistavien menetelmien avulla edistää laadukasta oppimista, ihmisoikeusperustaista kasvatusta ja vuorovaikutteisuutta. Työpajojen harjoitukset pohjautuvat kokonaisvaltaiseen ihmiskäsitykseen, jossa kehollisuus on osa ihmistä ja sitä hyödynnetään tietoisesti.

Lapsen etu ja osallisuus toteutuvat tähän oppaaseen koottujen toiminnallisten harjoitusten työtavassa

itsessään. Myös mielipiteen ilmaisu ja lapsen kuuleminen on huomioitu harjoituksissa.

Moni lapsen oikeus toteutuu Suomessa verraten hyvin (esim. oikeus elämään ja terveyteen, art. 6 ja 24), mutta selviä puutteita on huomattu lasten osallisuuden toteutumisessa. YK:n lapsen oikeuksien komitea on antanut Suomelle tästä huomautuksia.

Tämän oppaan pajarungoissa ja harjoituksissa on kiinnitetty erityis-huomiota osallisuuteen, joka on harjoituksissa läpileikkaavana elementtinä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) tuli lainvoimaiseksi Suomessa 1991. Ihmisoikeuksien mukaisessa kasvatuksessa tärkeää ovat osallistujakeskeiset työtavat. Ne vahvistavat sopimuksen yleisperiaatteiden toteutumista (syrjimättömyys, lapsen etu, kehittyminen ja lapsen kuuleminen).

Näin kyetään huomioimaan lapsen oikeuksien sopimuksen

artiklat 12 ja 13: lapsen kuuleminen ja mielipiteen ilmaisu

artikla 2: ketään ei saa syrjiä ominaisuuksiensa, esimerkiksi iän, mielipiteen tai alkuperän vuoksi

artikla 17: tiedon tarjoaminen lapselle ja nuorelle sopivassa muodossa

artikla 29: mahdollisimman laadukas koulutus

artikla 31: oikeus leikkiin, vapa-aikaan ja lepoon

artikla 42: valtion velvollisuus tiedottaa sekä lapsille että aikuisille sopimuksesta.

Ohjeita pajojen toteutukseen

LAPSEN ASEMAAN ELÄYTYMINEN on erityisen tärkeää lapsen oikeuksista puhuttaessa. Ohjaajalle on hyödyllistä palauttaa mieleen oman lapsuutensa muistoja ja leikkejä työpajaa valmistellessaan.

Myös työpajan aikana on tärkeää pohtia, miltä asia tuntuu ja näyttää lapsen näkökulmasta. Lapsilla on usein omat käsitteistönsä, minkä vuoksi heidän kuulemisensa eri tavoin on ymmärtämisen kannalta oleellista.

Työpajoissa toteutetaan pedagogiikkaa, jossa kysytään, kuunnellaan ja pohditaan yhdessä eikä anneta valmiita vastauksia.

Osallistavan pedagogiikan periaatteisiin kuuluu läpinäkyvyys. Työpajan aluksi tulisi aina muistaa kerrata yhteiset toimintasäännöt ja tehdä työskentelysopimus, joka on esillä työpajassa.

Työskentelyä on syytä pohjustaa ryhmäyttävillä ja ilmaisuun rohkaisevilla harjoituksilla. Näitä kutsutaan pajarungoissa lämmittelyleikeiksi (liitteessä 1). Pienryhmiin jakautuminen ja työpajan lopetus tehdään myös toiminnallisesti ja leikkien (liite 1).

Työpajojen tavoitteena on voimaannuttaa osallistujia ja käynnistää ihmisoikeuskulttuuria rakentavia muutosprosesseja. Pajojen perusrakenne on suunniteltu tukemaan teemojen esiin nostamista. Toteutukseen ihmisoikeuskasvatusta, kasvattajan on huolehdittava myös jatkotyöskentelystä:

- harjoituksen purku ja reflektointi (esim. oma elämä, LOS)
- toimintamahdollisuuksien ideointi (yksilötasolla, ryhmässä, poliittisesti jne.)
- ideoiden toteuttaminen
- toteutuksen arviointi.

TYÖSKENTELY-SOPIMUS

- Kerrotaan työskentelyn tavoitteet.
- Osallistujat pohtivat, miten työskentelyyn saadaan hyvä ja turvallinen ilmapiiri. Sovitaan sitä tukevista säännöistä.
- Sovitaan osallistumisesta ja pois vetäytymisen mahdollisuudesta (turvapaikka, jos työskentely tuntuu ahdistavalta).

1 MONINAINEN PERHE-ELÄMÄ

(LOS-artiklat 7, 9, 18, 3)

Vaihtoehto tai täydentävä Compasiton harjoitukselle 31. Yhtä perhettä (s. 172 ja s. 232)

Sopiva kohderyhmä: 8–12-vuotiaat, aikuiset kasvattajat, 8–25 osallistujaa

Kesto: 1–3 tuntia, voidaan tehdä useassa osassa tai lyhennettynä

Tarvikkeet: pelikortin kokoisia lappuja 2 kpl/osallistuja, post it -lappuja, paperia piirtämiseen, tarvittaessa sattumakortit (liite 2)

Tavoitteet:

- keskustella erilaisista perhemuodoista; kyseenalaistaa niihin liittyviä stereotypioita
- oman perherakenteen jäsentäminen lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta
- keskustella lapsen oikeuksien toteutumisesta erilaisissa perhetilanteissa ja perheiden valintatilanteissa
- osallistujat saavat tietoa haasteellisiin perhetilanteisiin saatavasta avusta.

Jatkotehtäviä:

Compasiton harjoitukset 31. Yhtä perhettä ja 35. Missä seisot?

Miksi kuvitteellinen perhe?

Tämä television perhedraamoja muistuttava harjoitus lähestyy aihetta huumorin ja sattumapelin kautta luoduissa tarinoissa, joiden sepittämistä lapset yleensä rakastavat. Leikissä nousee esille myös tärkeä kysymys: mikä tekee perheestä perheen? Harjoituksen kautta voidaan lähestyä turvallisesti myös oma perhe -aiheen käsittelyä yksilötehtävissä.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittelyleikki	(ks. liite 1)	
Rooli-henkilöiden ideointi	Laput jaetaan osallistujille. Pyydetään jokaista kirjoittamaan tai piirtämään kullekin lapulle yksi Suomessa asuva ihminen. Näiden tulisi olla keskenään erilaisia: eri ikäisiä ja eri näköisiä. Korostetaan, että tehtävä pitäisi tehdä hiljaisesti muilta salassa, jotta pelin yllätys säilyy. Osallistujat asettelevat laput ylösalaisin keskelle lattiaa. Ohjaaja sekoittaa laput.	Pelikortin kokoisia lappuja 2 kpl/osallistuja. Huom: Ohjaaja voi tarvittaessa kerätä välissä laput ja poistaa sopimattomat, kunhan tämä mainitaan etukäteen.
Ryhmiin jako	Osallistujat jakautuvat kolmen tai neljän hengen ryhmiin. Esimerkiksi atomileikki (ks. liite 1) .	
Hahmojen esittely pienryhmälle	Kukin osallistuja käy valitsemassa yhden lapun (ei haittaa, jos tulee oma) ja menee sen jälkeen omaan ryhmäänsä. Jokainen esittelee oman lappunsa omalle pienryhmälleen (nimi, ikä, tausta, taidot jne.)	
Perheiden ideointi	Ohjaaja: <i>Tämä on nyt teidän ryhmänne perhe. Miettikää, millainen perhe näistä hahmoista muodostuisi. Ketä perheeseen kuuluu? Asuvatko he saman katon alla vai erikseen?</i>	
Kodin ideointi	Perheet suunnittelevat tilaan kotinsa sisustuksen (esim. huoneiden paikat) käyttäen tilassa olevia kalusteita ym.	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kodin ideointi	Vaihtoehto: Jokainen kirjoittaa post it -lapuille kodissa olevia esineitä ja elementtejä ja asettelee ne tilaan osoitetulle alueelle "sisustukseksi".	Tämän harjoitteen voi jättää väliin vilkkaissa ryhmissä tai lyhyemmässä tuokiossa.
Ohjaaja haastattelee perheitä	Ohjaaja kertoo vierailevansa perheiden kodeissa. Kukin tulee näyttelemään oman roolikorttinsa mukaista hahmoa. Soita ovikelloa, ja pyydä kohteliaasti saada kurkistaa koteihin. Pyydä perheen jäseniä esittelemään kotiaan (esim. post it -laput). Kysymyksiä perheille: • Miten perhe on tullut yhteen vai ovatko he aina olleet yhdessä? Ketkä ovat perheen huoltajia? • Miten he tutustuivat toisiinsa? • Miten he elättävät itsensä? • Ketkä ovat perheen lapsia? • Missä perheen jäsenet ovat päivisin? • Onko kaikilla kodissa oma tila? • Mitä parhaillaan tapahtuu? • Onko perhe onnellinen? Onko heillä huolia?	Huom: hyväksy haastattelijana kiinnostuneesti erilaiset perhemallit ja hassutkin ehdotukset!

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Still-kuvat: perheen ongelmatilanne	Jokaista perhettä pyydetään tekemään pysähtynyt kuva jostakin tilanteesta, jossa perheellä on jokin huoli tai ongelma. Kuvat katsotaan yksi kerrallaan. Muut osallistujat arvaavat, mitä ne esittävät. Ohjaaja voi välillä napsauttaa henkilöitä tai koko kuvan hetkeksi eloon auttaakseen arvaajia. Ryhmää voidaan pyytää myös kertomaan, mikä perheen huoli oli.	Ryhmän tehdessä kuvaa muut sulkevat silmänsä, ja ne avataan ohjaajan sanoessa "auki". Tämä lisää valokuvamaisuutta. Tässä kohtaa voidaan käyttää sattumakortteja (liite 2).

Ohjaaja voi käynnistää kuvan kuvitteellisella kaukosäätimellä (**play/pause/stop**) tai käydä käynnistämässä yksittäisiä hahmoja olkapään **ON/OFF-nappulasta** tuottamaan vain ääniä, liikettä tai molempia.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Ihmissuhdeverkosto: Ketkä voisivat auttaa ja tukea perhettä?	Pyydetään kutakin perhettä kerrallaan tekemään perheen ongelmakuva uudelleen. Muut osallistujat asettuvat "ihmissuhdeverkostoksi" kuvan ympärille, niin että kukin ottaa jonkin roolin ja asettuu kuvaan joko lähelle perheenjäseniä tai kauas heistä, riippuen siitä, kuinka läheisiä he ovat perheelle. Ohjaaja käy haastattelemassa yksi kerrallaan hahmoja: • <i>Kuka olet?</i> • <i>Miten tunnet tämän perheen?</i> • <i>Mitä ajattelet perheen ongelmatilanteesta?</i> • <i>Miten voisit auttaa perhettä?</i>	Tämä on aikaa vievä harjoite, ja voi riittää, että se tehdään vain yhdelle perheelle. Muut perheet voivat tällöin miettiä, kuka heitä voisi auttaa.
Onnelliset loput: Still-kuvat tai lyhyet kohtaukset	Kohtaukset tai still-kuvat onnellisesta tilanteesta, jossa ongelma on ratkennut. Tämä voidaan toteuttaa myös piirroksena tai 3-4 kuvan sarjakuvana.	Ryhmälle, joka innostuu draamasta. Voimauttava lopetus, jos tarinat käyvät raskaiksi.
Pohdinta / keskustelu	Kysymyksiä: • Mikä teki näistä perheistä perheitä? • Millaista yhteenkuuluvaisuutta koit perheessäsi? • Mikä tekee perheestä perheen?	Voidaan toteuttaa myös kirjoitustehtävänä.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lapsen oikeudet	Osallistujille jaetaan lyhennelmät lapsen oikeuksista tai lapsen arkielämään lähimmin liittyvistä artikloista tai ne heijastetaan seinälle. Pienryhmät miettivät, mitkä oikeudet (artiklat) toteutuivat kunkin perheen elämässä. Mitkä taas eivät? Lopuksi käydään yhteiskeskustelu lapsen oikeuksista.	LOS-lyhennelmät (esim. lasten versio tai liite 3) LOS:ssa on kirjattuna hyvään elämään tarvittavat perusasiat. Niistä yhtäkään ei voi ottaa pois.
Fiktiosta todellisuuteen: Kenen puoleen sinä käännyt omassa huolissasi?	Osallistujat piirtävät paperille kätensä ääriviivat ja kirjoittavat kullekin sormelle yhden sellaisen henkilön etunimen, jolle voivat kertoa huolistaan. Keskustellaan apua tarjoavista tahoista, esimerkiksi järjestöt, yhteisöt ja kunnalliset avun tarjoajat.	
Kirjoitus-tehtävä	Mikä tekee perheestäni perheen? Miten välitämme toisistamme perheessämme? Miten muut perheenjäsenet välittävät minusta?	

2 ARVOKAS YHDENVERTAISUUS

(LOS artikkelit 2, 29)

Lisämateriaali tai täydentävä Compasiton harjoituksiin 7. Pojat eivät itke (s. 82) ja harjoitus 18. Olipa kerran (s. 122 ja s. 237).

Sopiva kohderyhmä: 9–16-vuotiaat, aikuiset kasvattajat, 8–25 osallistujaa

Kesto: 2–3 tuntia, voidaan tehdä useassa osassa

Tarvikkeet: fläppipaperi, tapahtumaympäristölaput, kyniä ja papereita, Compasito, LOS lyhennettynä (liite 3)

Tavoitteet:

- herättää tietoisuus ihmisiin liittyvistä stereotypioista ja niiden tunnistaminen oppimalla erottamaan faktat, uskomukset ja mielipiteet
- miettiä, miten media rakentaa ja miten itse rakennamme mediassa todellisuutta ja mielikuvia.

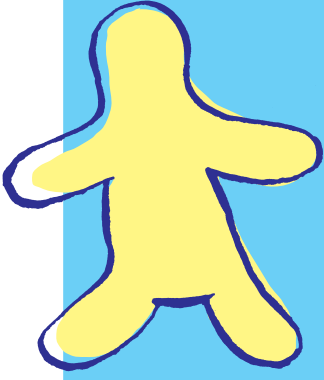
Jatkotehtäviä:

Compasiton harjoitukset: Compasiton s.123 taulukko, harjoitus 19.

Kuvapelejä, harjoitus 32. Ihmeen kaunis maailmamme ja 33. Mistä pidän ja mitä teen

Miksi stereotypiat?

Työpajassa tutkitaan ihmisten eri elämänvaiheiden rooleihin liittyviä stereotypioita. Vahvistamme niitä usein tiedostamattamme, median myötävaikutuksella. Mainosmaailma käyttää hyväkseen stereotypioita. Tiedostamalla niitä voimme vähentää alttiutta luokitella ihmisiä ja sitä kautta edistää moninaisuuden kunnioittamista ja yhdenvertaisuutta. Ohjaajan on syytä olla sensitiivinen myös sen suhteen, että ryhmässä saattaa olla osallistujia, jotka ilmaisevat sukupuoltaan eri tavoin.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittely-harjoitus: Oman koulu-matkan muiste-lu ja kuvailu	Valitaan parit ja istutaan vierekkäin. Toinen sulkee silmänsä, muistelee koulumatkansa yksityiskohtia ja kuvai-lee, mitä näkee kävellessään koululle. Toinen kuuntelee. Vuoro vaihtuu.	Tuolit istumiseen.
Kerronta + roolikuvan piirtäminen 	Ohjaaja kertoo: <i>Meidän ryhmäämme tulee kaksi uutta jäsentä. He ovat X ja Z (pyydetään ryhmää ehdottamaan nimet, mutta varmistetaan, että sen nimisiä ei ole ryhmässä). He tulevat aivan erilaisesta paikasta. (osallistu-jat ehdottavat). Mietitään piirteitä ja asioita X ja Z:sta. Listataan ensin vain faktoja kuten asuinpaikka, kotimaa, ikä ja silmien väri pullaukkokuvien ympärille. Jos joku ehdottaa uskomusta/ar-vostusta (kaunis, rohkea, kiva) listataan ne sivuun. Todetaan, millaisia hahmot ovat, kun vain faktat ovat mukana.</i>	HUOM! Pul-laukkokuvien ympärille kir-joitetaan ensin faktoja uusista jäsenistä. Jos arvostuksia tai uskomuksia (ki-va, kaunis) tulee tässä vaihees-sa, listataan ne erikseen sivuun.
Mieli-pidejana/ mieli-pidenurkat	Ohjaaja kertoo, että seuraavassa harjoi-tuksessa esitetään väitteinä uskomuk-sia erilaisista ihmisistä – ei siis faktoja. Osallistujien tehtävä on valita paikka janalta, jonka ääripäät ovat samaa mieltä/eri mieltä. Keskustellaan Com-pasiton mukaisesti.	Sovella Compasiton harjoituksia Pojat eivät itke, s.82 ja Väittä-mät, s.84.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Mielipidejana/ mielipidenurkat	Lopuksi on tärkeää todeta, että harjoituksen väittämät ovat uskomuksia, sillä kukin pystyi ilmaisemaan eriasteisen mielipiteen. Jos väittämät olisivat tiedettyjä faktoja, olisi tehtävä ollut paljon yksioikoisempi eikä osanottajien olisi tarvinnut miettiä, mitä mieltä he väitteistä ovat.	Nurkkia käytettäessä merkitään nurkat: samaa mieltä/ eri mieltä/en tiedä tai mietin vielä.
Ideointi	Palataan uskomuksiin ja keksitään nyt hahmoista uskomuksia.	Kirjoitetaan hahmojen X ja Z ympärille uskomuksia heistä.
Still-kuvat pienryhmissä	Osallistujat jaetaan 3–4 hengen pienryhmiin (ks. liite 1). a) Ensin kukin pienryhmä valmistelee pysähtyneen kuvan tilanteesta, jossa X tai Z ovat mahdollisimman onnellisia (ryhmälle arvotun/ryhmän nostaman lapun mukaan). Otetaan tilanteeseen liittyvät roolit. Ryhmissä tapahtuneen harjoittelun jälkeen ryhmä vuorollaan esittää toisille kuvansa. Katsojat yrittävät arvata, mitä tilannetta ja ketä kuva esittää.	Laput: Perhe ja koti, luonto, koulu, liikunta- ja leikkipaikat, liikenne, julkinen tila (esim. kirjasto/kauppa tms.)

Ohjaaja voi käynnistää kuvan kuvitteellisella kaukosäätimellä (**play/pause/stop**) tai käydä käynnistämässä yksittäisiä hahmoja olkapään **ON/OFF-nappulasta** tuottamaan vain ääniä, liikettä tai molempia.

Ryhmän tehdessä kuvaa muut sulkevat silmänsä, ja ne avataan ohjaajan sanoessa **"auki"**. Tämä lisää valokuvamaisuutta.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Still-kuvat pienryhmissä	b) Sitten kuva tilanteesta, jossa X:llä ja Z:lla menee huonommin eli tapahtuu jotain ikävää (ryhmän nostaman lapun mukaan). Katsojat yrittävät arvata, mitä kuvassa tapahtuu. Pohditaan, mitä uskomuksia ja stereotypioita eri still-kuvaesitysten roolihahmoihin liittyi (opettaja/vanhus/mies/nainen/poika/isä/tyttö). Tunnistitko stereotypioita? Onnistuiko joku välttämään stereotypioita kokonaan tai luomaan ainutlaatuisen hahmon?	Esityksiä voidaan jakaa koko ryhmän kesken tai pienemmissä ryhmissä. Myös pohdinta voidaan ensin tehdä ryhmissä ja sitten vetää yhteen.
Kerronta: Käänteinen satu	Ohjaaja kertoo käänteisen sadun (esim. Compasito s.125, Tuhkimo). Ollaan edellisen ryhmätehtävän rooleissa, ja tarina tulee kuvitellusta radiosta, jonka roolihahmo laittaa päälle.	Kuvitteellinen radio (esim. laatikko), joka laitetaan päälle. Osallistujat/hahmot ottavat mukavan asennon ja kuuntelevat.
Kirjoittaminen	Kuuntelun jälkeen jokainen osallistuja kirjoittaa paperille lyhyesti, millaisia tunteita tarina herätti osallistujalle tai vaihtoehtoisesti roolihahmolle. Lopuksi kerätään ja levitetään kirjoitukset esim. lattialle kaikkien nähtäville ja kierrellään hetki katsomassa niitä hiljaa.	Kyniä ja paperia ajatusten kirjoittamiseksi.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kuuma tuoli	Pyydetään yksi osallistuja roolihahmona tai omana itsenään haastateltavaksi ”kuumaan tuoliin”. Jos rohkeaa vapaaehtoista ei ole, voidaan harjoitus ensin tehdä ”tyhjälle tuolille”, jolloin kuvitellaan hahmo tuoliin. Kun tuolilla istuva roolihahmo on esitelty, hänelle esitetään kysymyksiä käänteisestä sadusta: • Miltä sinusta tuntui sadun kuultuasi? Miksi? • Oliko jokin asia yllättävää? Miksi? • Piditkö/Etkö pitänyt sadusta? Miksi? • Minkä pitäisi muuttua, jotta voisit ajatella toisin? Pyydetään seuraavaksi jokin toinen vapaaehtoinen roolihahmo kuumaan tuoliin sekä hänen taakseen yksi osallistuja ”omantunnon ääneksi” tai ”ajatteluääneksi”.	Tuoli keskellä ja osallistujat sen ympärillä kaaressa, niin että jokainen näkee tuolille istuvan hahmon. Syvennetään asian käsittelyä pyytämällä roolihahmon taakse omantunnon ääni, jolloin yksi vapaaehtoinen osallistuja tulee seisomaan tuolilla istuvan taakse ja kertoo vastauksen jälkeen, mitä roolihahmo ”ihan oikeasti” ajattelee. Näin voidaan saada esille, että yksilönä ajattelu on usein erilaista kuin julkisesti kerrotaan.

On tärkeää, että roolihahmoihin suhtaudutaan asiallisesti. Tätä ohjaaja voi edesauttaa esittelemällä hahmon kuvitteellinen mikrofoni kädessä: ”Hei [hahmon nimi]! Kiva, että pääsit tänne. Esitämme sinulle muutamia kysymyksiä radiosta kuulemaasi liittyen. Haluaisitko ennen sitä sanoa jotain?”.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Pohdinta	Purkukysymykset Compasitosta, s. 123. Katsotaan LOS-lyhennelmää ja osallistujat kertovat, mitä oikeuksia ihmisiin liitettävien stereotyypioiden käsittely voisi edistää tai rikkoa? Mitä me voimme tehdä haastaaksemme eri rooleihin (mummo, äiti, isä jne.) liitettävät stereotypiat ryhmässämme, koulussamme, perheessämme, yhteiskunnassamme?	LOS-lyhennelmä seinällä (liite 3)
Jatkotehtävät	Suunnitellaan mainoksia ja kuvakollaaseja, joissa ihmiset ovat normaalia yhdenvertaisempia ja tasa-arvoisempia eivätkä noudata perinteisiä rooleja. Tehdään Compasiton taulukko sivulta 123, jonka jälkeen muokataan jokin perinteinen satu tai tarina käänteiseksi.	Aikakausilehtien kuvia. Muistetaan, että tarkoitus on tiedostaa ja vähentää stereotypioita – ei korostaa niitä. Compasiton harjoitukset: s.123, taulukko s.127, Kuva-pelejä s.177, Mistä pidän s.174, Ihmeen kaunis maailmamme

3 HYVÄ ASUINALUE

(LOS artikkelit 12,13, 31, 32–38)

Vaihtoehto tai täydentävä Compasiton harjoitukselle 32. Ihmeen kaunis maailmamme (s. 174).

Sopiva kohderyhmä: 8–16-vuotiaat, aikuiset kasvattajat, 8–25 osallistujaa

Kesto: 2 tuntia, voidaan tehdä kahdessa osassa

Tarvikkeet: Piirrosalusta kuten fläppitaulu, tapahtumapaikkalaput, LOS lyhennettynä

Tavoitteet:

- antaa mielikuvitukselle virikkeitä erilaisista asuinympäristöistä ja kiinnittää huomio niiden sisällä oleviin alueisiin
- herättää järjestyksen avulla pohdintaa hyvistä ja huonoista asuinalueista
- rinnastaa omia kokemuksia median luomiin mielikuviin
- tuoda esille, että kaikkia asukasryhmiä (aikuiset ja lapset) tulisi kuulla jo asioiden suunnitteluvaiheessa

Jatkotehtäviä:

Compasiton harjoitus 10. Compasito-reportteri

Miksi asuinympäristö?

Monia ryhmiä ei kuulla asioiden suunnitteluvaiheessa. Työpajan idea on antaa malli leikinomaisesta ja tarinallisesta kuulemisesta, sillä lapsella on oikeus saada ja vastaanottaa tietoa ikätasolleen sopivalla tavalla. Kaikille ryhmille on virkistävää ja voimaannuttavaa tutkia asioita toiminnallisesti ja osallistavasti. Tehtävän aloitus saattaa olla monelle ryhmälle liian avoin. Hyvän ja huonon asuinalueen pohdintaa voi syventää esimerkiksi toteuttamalla sitä sarjakuvana näyttelemisen sijaan.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittely	Katso lämmittelyleikkejä, liite 1.	
Kerronta	Ohjaaja kertoo: <i>Olipa kerran eräs ihana asuinalue, jossa ihmiset viihtyivät todella hyvin. Mikä tämän asuinalueen nimi oli?</i>	
Piirtäminen	Ohjaaja kysyy lisäkysymyksiä alueesta ja piirtää samalla kuvaa alueesta (viitteellisesti osallistujien ehdotusten mukaan, voi myös kirjoittaa). • <i>Millaisia taloja siellä oli? Mitä ihmiset tekivät siellä vapaa-ajallaan?</i> • <i>Mikä teki alueesta turvallisen?</i> • <i>Mitä ihmiset olivat itse rakentaneet siellä?</i> • <i>Missä lapset viettivät aikaansa?</i> • <i>Mistä ihmiset olivat ylpeitä?</i> • <i>Millaisia juhlia siellä järjestettiin?</i> • <i>Millaista luontoa siellä oli? Jne.</i>	Fläppitaulu Piirros toimii muistitukena seuraavalle syventävälle kuvittelutehtävälle
Roolit/kerronta	Ohjaaja kertoo: <i>Alueella asui kaksi lasta X ja Z (annetaan heille nimet). Mitkä heidän suhteensa olivat? Missä he asuivat? Mitä heidän huoltajansa tekivät?</i>	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Still-kuvat pienryhmissä	Osallistujat jaetaan 3-4 hengen pienryhmiin (ks. liite 1). Kukin pienryhmä valmistelee pysähtyneen kuvan tilanteesta, jossa lapset X ja Z olivat onnellisia eri paikoissa/tilanteissa (ryhmälle jaetun lapun mukaan).	Laput: Perhe ja koti/asuinpaikka, luonto, koulu, liikunta- ja leikkipaikat, liikenne, julkinen tila (esim. kirjasto/kauppa tms.)
Kerronta ja piirtäminen	Ohjaaja kertoo: <i>Joen/vuoren tms. toisella puolella oli toinen asuinalue, joka oli aivan kamala. Mikä sen nimi oli? Millaisia taloja siellä oli? Millaisia ihmisiä siellä asui? Mitä oli tapahtunut, että alueesta tuli tällainen? Mikä teki alueesta turvattoman? Millaista luontoa siellä oli? Millainen liikenne siellä oli?</i>	Piirtäminen samalla tavalla kuin kohdassa 2 fläppitaululle tai muulle taululle.
Kerronta + still-kuvat	<i>Alueella asui kaksi lasta X ja Z (annetaan heille nimet). Mitkä heidän suhteensa olivat? Missä he asuivat? Mitä heidän vanhempansa tekivät?</i> Pienryhmät valmistelevat onnelliset still-kuvat saamansa lapun mukaiseen paikkaan. Kuvassa mukana X ja Y. Kuvat katsotaan, ja niistä keskustellaan lyhyesti.	Laput: Perhe ja koti, luonto, koulu, liikunta- ja leikkipaikat, liikenne, julkinen tila (esim. kirjasto/kauppa tms.)

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA/ MATERIAALIT
Pohdinta / keskustelu	• Onko tällaisia asuinalueita joissakin tv-ohjelmissa tai elokuvissa? • Voiko tällaisia asuinalueita olla todellisuudessa? • Miten tällainen asuinpaikka syntyy? • Miten lasten oikeudet toteutuivat tai jäivät toteutumatta (silmiällä lyhennelmiä esim. seinältä)?	Listataan fläpille ohjelmia ja elokuvia. LOS-lyhennelmät
Pohdinta	• Onko elämä hyvällä asuinalueella aina onnellista? • Onko elämä huonolla asuinalueella aina onnetonta? • Kuka asuinalueisiin voi vaikuttaa? • Voivatko lapset vaikuttaa? Entä aikuiset? • Ketä kaikkia tulisi kuulla ja kuunnella asuinaluetta tai asuinpaikkaa koskien? • Mikä tekee ihmisten elämästä onnellista eri ympäristöissä?	
Jatkotehtävät	Ympäristön lapsiystävällisyyden arviointilomakkeet Suomen UNICEFin ohjaajan oppaat, www.unicef.fi/koulut Muokattavia ja valmiita ympäristön arviointilomakepohjia englanniksi http://www.childfriendlyplaces.org/ Kirjoitustehtävät em. teemoista	

4 ELÄMÄNLÄHEISET LAPSEN OIKEUDET

(LOS-artiklat 41, 42)

Vaihtoehto tai täydentävä Compasiton harjoitukselle 2. Ryhmämme perustuslaki (s. 56) ja 6. Lautapelejä (s.70)

Sopiva kohderyhmä: 8–16-vuotiaat, 8–25 osallistujaa

Kesto: 2–3 tuntia, voidaan tehdä useassa osassa

Tarvikkeet: isoja papereita (esim. fläppipaperit), paksuja tusseja, kuvia eri maista, LOS lyhennettynä (liite 3)

Tavoite:

- tutustuminen lasten oikeuksiin, keskustelu ja pohdinta lasten oikeuksien toteutumisesta Suomessa ja muualla
- eläytyminen toisenlaisiin olosuhteisiin (empatiakasvatus)
- lööppiotsikot-osiossa mediakasvatus (lähdekritiikki, medialukutaito).

Jatkotehtäviä:

Compasiton harjoitukset 2. Ryhmämme perustuslaki ja harjoitus 35.
Missä seisot?

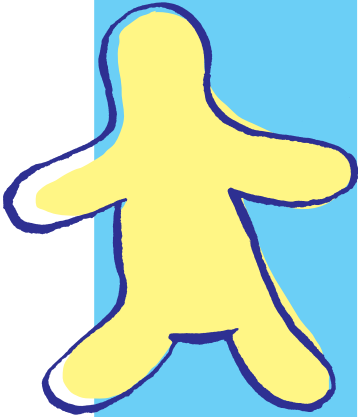
Miksi lapsen oikeudet?

On tärkeää luoda yleissilmäys lapsen oikeuksien sopimukseen, jotta saadaan käsitys ihmisoikeuksiin kuuluvista asioista sekä siitä, mitä niistä tulisi lapsuudessa ja lasten kanssa huomioida.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittely	(ks.liite 1)	
Keskustelu	Lattialla on viltin päällä lapsen oikeuksiin symbolisesti liittyviä esineitä, esim. leluja, huopa, eväslaatikko, Kela-kortti, koti-avain, vaatteita, kuva perheestä, lääkepakkaus, koulukirja ja sanomalehti tai miniläppäri. Ryhmä istuu esineiden ympärillä ja heille esitetään kysymys: Miten nämä esineet liittyvät lapsen oikeuksiin? Ohjaaja ottaa keskustelussa passiivisen roolin, mutta tarvittaessa johdattelee keskustelua tavoitteen mukaiseen suuntaan.	Vaihtoehtoisesti esineet voivat olla esim. kuva kaivosta, moskiittoverkko, kengät, koulupuku, koulukirja, reppu, jalkapallo, kännykkä, puinen naamio, djembe -rumpu, eläinhahmoja, luuta, hedelmä. Jos esineitä ei ole saatavilla, voidaan käyttää kuvia niistä.
Viitteellinen "lämmittely-tanssi"	Ohjaaja johdattelee lapsen oikeuksien äärelle kysyen, <i>"Mistä hyvän elämän mahdollistavasta asiasta jossain köyhässä ympäristössä iloittaisiin?"</i> Esim. puhdasta vettä saatu kylään tai lapset pääsevät kouluun ja tuulettavat ja iloitsevat siitä. Muutama liike, jonka muut toistavat. Tavoitteena, että tullaan tutummiksi ja rentoudutaan työskentelyyn.	Taustamusiikki Kehityskasvatuksen kontekstissa tietylle alueelle ominainen taustamusiikki

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Mielipidejana	Tilaan luodaan kuvitteellinen jana (tai tehdään se konkreettisesti esimerkiksi maalarinteipillä lattiaan). Janojen päät kuvaavat näkemyksiä samaa mieltä/eri mieltä. Ohjaaja esittää väittämiä. Pajan osanottajat asettuvat janalle oman näkemyksensä mukaan. Kun kaikki ovat valinneet paikansa, he saavat kertoa, miksi asettuivat juuri siihen kohtaan.	Väittämät voidaan ottaa Compasitos-ta (s.84) tai laatia itse. Esim. lapsen oikeudet toteutuvat Suomessa/jossain köyhässä maassa hyvin, lapsella on vaikutusmahdollisuuksia omassa arjessaan, maahanmuuttajataustaisilla lapsilla ei ole käsitystä omista oikeuksistaan jne.
Lööppiotsikot	Osallistujat ohjataan piiriin ja jokaiselle arvotaan yksi irralleen leikattu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikla, jonka hän lukee piirissä ääneen. Artiklat kerätään takaisin ja jakaannutaan 4–5-hengen ryhmiin esimerkiksi atomileikillä (ks. liite 1). Seinälle on valmiiksi ripustettu kullekin ryhmälle kuvaparit, joissa on lapsia erilaisissa vastakohtaisissa ympäristöissä.	LOS lyhennettynä ja artikkelit leikattuina irralleen (liite 3) Kuvia eri maista valmiina seinällä 4-5 pisteessä. Yhdellä pisteellä on vierekkäin aina yksi vastakohtaisuuden sisältämä kuvapari (esim. sota-rauha, yksinäisyys-perhe, luonnonympäristö–rakennettu ympäristö, kevyt työ–raskas työ, vaarallinen ympäristö–turvallinen ympäristö).

Ryhmiin jako voidaan suorittaa niin, että jokaiselle annetaan pala lehdestä leikattua kuvaa. Oma ryhmä löytyy niistä henkilöistä, joilla on samasta kuvasta leikattu pala. Paloista syntyy ehjä kuva, joka voi viitata johonkin lapsen oikeuteen.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
	Arvotaan talteen kerätystä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen artikloista yksi artikla kullekin ryhmälle. Ryhmän tulee keksiä kohuotsikko(= lööppi) kuvan ja saamansa artiklan avulla. Osa ryhmistä voi kirjoittaa lasten oikeuksien toteutumisen puolesta (positiivinen lööppi), osa kirjoittaa niiden rikkomuksista (negatiivinen lööppi). Lopuksi katsotaan, millaisia otsikoita on saatu aikaan.	Lööppien sijaan voi tehdä Compasito-harjoituksen 15 ”Ihmisoikeudet uutisissa”, s.110.
Piirtäminen Pullaukko-hahmo 	Jokainen ryhmä valitsee tai vaihtoehtoisesti yhdessä valitaan lööppikuvista henkilö, josta piirretään suurelle paperille ”pullaukko”-hahmo. Hahmon ympärille ja sisäpuolelle kirjoitetaan tietoja siitä, millainen hän on, millaista hänen elämänsä on (nimi, perhe ja suku, varallisuus, millainen koti, millainen terveys, kiinnostuksen kohteet, mitä tekee päivittäin, mistä haaveilee). Tiedot perustuvat ryhmän ajatukseen, eivät vain olemassa olevaan faktatietoon. Hahmot esitellään lyhennettyyn lapsen oikeuksien sopimukseen peilaten: kerrotaan, mitkä oikeudet toteutuvat hahmon elämässä. Lopuksi esim. äänestäen valitaan yksi mielenkiintoinen hahmo ja siirrytään seuraavaan vaiheeseen.	Isot paperit ja kynät LOS lyhennettynä, esim. kyltteinä tai heijastettuna seinälle (liite 3)

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kuuma tuoli	Yksi vapaaehtoinen ryhmäläinen ottaa edellisessä tehtävässä valitun hahmon roolin ja istuu tuolille. Muut ryhmäläiset kyselevät hahmon elämästä. Tausta-ajatuksena on kartoittaa hahmon perhe-elämää ja arkea.	Roolille saa lisätehoa esim. selin istumisella, kasvojen osittaisella peittämisellä ja rekvisiitalla, esim. hattu/huivi.
Ajatusäänet	Muut osallistujat saavat käydä koskettamassa tuolissa istuvaa, roolissa olevaa henkilöä. Silloin hän sanoo, mitä oikeasti ajattelee.	Olettamuksena on, että hahmo on kaudistellut arkeaan.
Yhteenveto valitulla tavalla	Ryhmäläiset saavat valita seuraavista työtavoista: kirje hahmolle, päiväkirjan sivu hahmon elämästä, patsas, näytelmä/improvisatio jne. Halukkaat saavat esitellä tuotoksensa ryhmäläisille, jotka saavat kommentoida ja kysyä.	Osallistujat saavat päättää itse, työskentelevätkö yksin, pareittain vai ryhmässä.

On tärkeää, että roolihahmoihin suhtaudutaan asiallisesti. Tätä ohjaaja voi edesauttaa esittelemällä hahmon kuvitteellinen mikrofoni kädessä: "Hei [hahmon nimi]! Kiva, että pääsit tänne. Esitämme sinulle muutamia kysymyksiä radiosta kuulemaasi liittyen. Haluaisitko ennen sitä sanoa jotain?".

5 SUOJAAVA SYRJIMÄTTÖMYYS

(LOS-artiklat 2, 3, 6, 27, 32)

Vaihtoehto ja syventävä Compasiton harjoitukselle 16. Nykyajan satu (s. 113 ja s. 224)

Sopiva kohderyhmä: 10–13-vuotiaat, 5–15 lasta

Kesto: 1,5–3 tuntia

Tarvikkeet: huivi, vanha kassi, esine joka kiertää puheenvuoron merkinä

Tavoitteet:

- herättää eläytymisen kautta pohdintaa syrjimättömyydestä sekä lapsityöstä maailmalla
- pohtia, mitä tarkoittavat lapsen oikeudet ja ihmisoikeudet yleensä
- tarjota osallistujille liikkumiseen ja tunneilmaisuun perustuva ryhmäkokemus.

Siwan tarina

Tarinankerrontaan ja yksinkertaiseen näyttelemiseen perustuva toiminnallisempi vaihtoehto Compasiton sarjakuvaan pohjautuvalle eläytymistehtävälle. Siwan tarinassa tulee esille, että lapsi on haavoittuva ja joutuu helposti huonoon asemaan, jos aikuiset eivät kunnioita hänen oikeuksiaan. Kertomus Siwasta on voimauttava lapsen oikeuksien menestystarina. Tätä draamaa voidaan syventää Compasitossa esitetyillä jatkotehtävillä, esimerkiksi tutustumalla pohjalla olevaan tositariinaan verkkomateriaalien avulla.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kerronta	Ohjaaja kertoo: <i>Tämä Siwan tarina kertoo lapsen oikeuksista. Se perustuu todelliseen tarinaan. Pyydän teitä nyt mukaan tähän tarinaan, ei vain kuuntelemaan, vaan myös itse tekemällä ja kuvittelemalla eläytymään tarinan tapahtumiin. Jotta se onnistuisi, tarvitsemme teidän kaikkien panosta ja ideoita. Tarinan jälkeen pohdimme yhdessä, miten tämä kauas sijoittuva tarina liittyy teidän omaan elämäänne ja mitä lapsen oikeudet oikeastaan tarkoittavat. Oletteko valmiit aloittamaan?</i>	Tarinan todenperäisyydestä kertominen lisää vaikuttavuutta.
Sävelmän hyräily: <i>Isoäidin laulu</i>	Ryhmä istuu piiriin lattialle. <i>Opetellaan nyt yhdessä laulu, jossa ei ole sanoja. Laulu on tämän tarinan päähenkilölle, Siwa-nimiselle 14-vuotiaalle tytölle hyvin rakas. Tämän laulun hän oli nimittäin oppinut äidiltään, joka on jo kuollut. Laulu tulee olemaan hänelle hyvin tärkeä. Miksi, sen saatte tietää tässä tarinassa myöhemmin. Opetellaan se nyt yhdessä.</i>	Mikä tahansa yksinkertainen, kaihoisa, toistuva ja lyhyt melodia, esimerkiksi jokin tuutulaulu tai lasten laulun pätkä hitaasti ja toistaen hyräilytynä

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Tarinan- kerronta esineen avulla: <i>Siwan koti</i>	<i>Tämä huivi kuuluu Siwalle. Siwa käytti huivia joka päivä. Siwa asui pienessä maalaiskylässä eräässä kaukaisessa maassa. Elämä oli siellä hyvin yksinkertaista ja rauhallista. Siwa asui yhdessä enonsa kanssa, sillä hänen molemmat vanhempansa olivat kuolleet. Vaikka hänen elämä oli meidän mielestämme köyhää, hän nautti elämästään, pikkuaskareistaan ja ystävistään täysin siemauksin aivan kuin kuka tahansa ikäisensä tyttö. Koulua Siwa ei kuitenkaan päässyt käymään, ja se harmitti häntä.</i>	Huivi
Miimi joo-piirissä: <i>Siwan päivä</i>	Nyt kuvittelemme yhdessä, millainen Siwan tavallinen päivä on. Se tehdään seuraavasti: kukin näyttää vuorollaan, mitä tapahtuu Siwan herättyään aamulla ruokomatóltaan. Ensimmäinen aloittaa <i>"Herättyään Siwa kietoo ympärilleen kankaan."</i> Muut sanovat <i>"Joo!"</i> Seuraava jatkaa tarinaa: <i>"Kiedottuaan ympärilleen kankaan Siwa lähtee hakemaan vettä kaivolta"</i> jne.	Ilmapiiriin vaikuttaa innostuksen ilmaiseminen koko keholla huudettaessa <i>"Joo!"</i>

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Still-kuvat pienryhmissä: Siwa unelmoi Ranskasta	<i>Vaikka Siwa piti elämästään kotikylänsään ja hänellä oli ikävä vanhempiaan, hän unelmoi usein kaukomaista. Siwan täti oli muuttanut Ranskaan. Hän oli lähettänyt sieltä Siwalle ja enolle postikortteja ja valokuvia retkistään ja elämästään. Iltaisin Siwalla oli tapana katsella näitä kuvia pienen peltipurkista tehdyn öljylyhdyn valossa. "Voi kunpa pääsisin Ranskaan ja käymään koulua siellä," hän unelmoi.</i> Ryhmä jaetaan 3-4 hengen pienryhmiin. Ryhmät suunnittelevat yhden postikortin ja toteuttavat sen pysähtyneenä kuvana. Kuvat katsotaan yksi kerrallaan. Muut osallistujat arvaavat ensin, mitä kuvissa on. Sen jälkeen ryhmä saa itse kertoa, osuiko arvaus oikeaan.	
Kerronta: Setä tuo Siwalle tädin lähettämän matkalipun Ranskaan	<i>Eräänä päivänä eno tuli Siwan luo leveästi hymyillen. Hänellä oli kädessään kirjekuori, josta hän otti esille paperilipun. "Tämä on matkalippu Ranskaan. Sinä, Siwa-tyttöseni, pääset nyt sinne tätisi luokse! Hän on luvannut ottaa sinut kotiapulaisekseen ja pääset sitten kouluunkin." Siwan ilolla ei ollut rajoja! Hän ei olisi kuuna kullan valkeana voinut kuvitella unelmansa oikeasti toteutuvan, sillä heillä ei sedän kanssa ollut yhtään rahaa.</i>	Ohjaajalla esimerkiksi kuvitteellinen kirjekuori, josta ottaa esille paperin tai lipun.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kerronta: <i>Siwa pakkaa matkakassinsa</i>	<i>Tähän kassiin Siwa pakkasi kaiken, mitä hän ajatteli tarvitsevänsä matkallaan. Mikä olisi hänestä tärkeää ottaa mukaan? Kassiin mahtuisi vain kaikkein tärkein ja ehkä jotain pitäisi ottaa pois, että tärkein mahtuisi. Miettikää pareittain, mitä hän ottaisi mukaansa. Tuokaa pareittain kukin yksi tavara kassiin. Ker- tokaa sitten, mikä se on ja miksi Siwa ottaisi juuri sen mukaansa.</i>	Ideointi pareissa. Ohjaaja avaa Siwan kassin (vanha kassi).
Kerronta + ääni- maisema: <i>Siwan ensi- hetket Pariisissa</i>	<i>Ja niin Siwa pääsi matkaan. Ensimmäi- nen kerta lentokoneessa oli hänelle huikea kokemus. Ja voitte kuvitella, miltä maalaistytöstä tuntuikaan tulla Ranskan kuhisevaan pääkaupunkiin, Pariisiin. Suljetaan nyt silmät ja kuvi- tellaan olevamme Pariisissa keskellä iltapäiväruuhkaa. Millaisia ääniä Siwa kuuli? Miltä ne mahtoivat kuulostaa maalaistytön korvissa?</i> Tuotetaan yhdessä erilaisten äänten maisema.	Ohjaaja voi käyttää myös valmista ääni- maisemaa (esimerkiksi verkosta).
Kerronta: <i>Todellisuus paljastuu Siwalle</i>	<i>Jotain alkoi kuitenkin mennä heti pie- leen Siwan saavuttua tädin taloon. Täti ei ollutkaan niin ystävällinen kuin Siwa oli odottanut. Hän odotti Siwan hoita- van perheen lapsia ja tekevän kaikki taloustyöt yksin. Kun Siwa kyseli, milloin hän pääsisi kouluun, täti sanoi vain, ettei koulun aika vielä ollut.</i>	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kerronta: <i>Todellisuus paljastuu Siwalle</i>	<i>Jonkin ajan kuluttua täti sanoi Siwalle, että hän saisi muuttaa erään toisen rouvan luo (keksikääpä hänelle nimi) joksikin aikaa. Ikävä kyllä tämä rouva oli vielä ilkeämpi kuin täti. Siwan elämästä tuli yhä rankempaa. Hänen oli noustava aamubarhaisella, eikä hän päässyt nukkumaan kuin vasta myöhään illalla. Silloinkaan hän ei pystynyt kunnolla nukkumaan, sillä hänen makuupaikkansa oli lastenhuoneen lattialla. Hänen piti huolehtia vauvasta, joka heräsi monta kertaa yössä. Kaiken lisäksi häntä ei päästetty ulos tai tutustumaan kaupunkiin. Rouva X antoi hänen ainoastaan käydä sunnuntaisin läheisessä kirkossa. Siwaa alkoi kaduttaa, että hän oli koskaan lähtenyt kotoa.</i>	
Tarinan-kerronta: Sanattomat kohtaukset pienryhmissä <i>Siwan huono kohtelu</i>	Osallistujat jaetaan 3-4 hengen pienryhmiin. <i>Tehkää pienryhmässä sanaton kohtaus siitä, miten Siwaa kohdeltiin kaltoin uuden tädin kotiapulaisena. Millaisia töitä hän joutui tekemään ja millaisissa oloissa? Mikä tuntui hänestä pahalta? Miltä hänestä tuntui? Miten häneen suhtauduttiin? Kohtaus on sanaton, mutta siinä kiinnitetään huomiota eleisiin ja katseisiin. Voitte käyttää Siwan merkinä hänen huiviaan.</i>	Kohtaukset katsotaan piirissä istuen peräkkäin ja hiljaisuudessa kommentteita tai taustalla voi soittaa jotakin surumielistä musiikkia.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Tarinan- kerronta ja laulu	<i>Vaikka Siwa oli todella uupunut loput- toman pitkistä päivistä, hän ei enää nukkunut. Hän valvoi ja mietti, miten onnellista ja vapaata hänen elämänsä oli kotikylässä ollutkaan. Siwa olisi halunnut lähettää enolleen kirjeen, mutta ei osannut kirjoittaa – eikä hän sitä paitsi olisi uskaltanut lähettääkään kirjettä. Siwa oli päivät pitkät sisällä talossa. Hän pyykkäsi, siivosi, tiskasi, kuori perunoita. Ainoa aika, jolloin hän pääsi pois talosta, oli sunnuntaisin, kun hän pääsi käymään kirkossa. Sielläkään hän ei voinut tutustua toisiin tyttöihin. Täti oli kieltänyt Siwaa juttelemasta muille ja sanoi heidän pitävän häntä tyhmänä maalaistyttonä. Siwa ei saanut unta. Yhtäkkiä hänen mieleensä tuli hänen äitinsä opettama laulu ja hän alkoi hyräillä sitä.</i> Ohjaaja pyytää osallistujia mukaan hyräilemään. <i>Siwa alkoi hyräillä lujempaa ja lujem- paa.</i> Lopussa ohjaaja pyytää osallistujia sei- somaan ja hyräilemään tiiviissä piirissä kädet hartioilla.	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kerronta ja valinnan kuja: Siwa suunnittelee pako	<i>Seuraavana sunnuntaina Siwa teeskenteli lähtevänsä kirkkoon aivan tavallisesti. Hänen olisi käveltävä talon ovelta rauhallisesti portille. Tielle tullessaan hänen olisi tehtävä päätös, lähteäkö kirkkoon (oikealle) vai paetako pyytämään naapureilta apua (vasemmalle).</i> Jako kahteen. Ykköset asettuvat riviin käytävän vasemmalle puolelle Siwan pään sisäisiksi ääniksi, jotka kehottavat häntä karkaamaan. Kakkoset asettuvat käytävän oikealle puolelle ääniksi, jotka kehottavat menemään normaalisti kirkkoon. Nämä äänet voivat olla esim. äidin, sedän, ystävien, poliisin tai järjen ääniä. Ohjaaja näyttelee Siwaa ja pukee huivin ylleen. Ohjaaja lähtee hitaasti kulkemaan käytävää ja kuuntelee perusteluita. Ohjaaja voi myöntää tai väittää vastaan, jotta syntyy tiivistä väittelyä ja jännitettä.	
Kerronta: Pako naapuriin	<i>Päätös oli pelottava, mutta Siwa päätti paeta riskeistä välittämättä ja mennä kolkuttamaan naapurin ovelle. Ovi onneksi avautui, ja nuori pariskunta päästi pelokkaan tytön sisälle. Siwa sai kerrotuksi koko tarinan heille. He eivät olleet uskoa, että tällaista voisi tapahtua Ranskassa. Siwa sai jäädä heidän luokseen, ja he soittivat välittömästi poliisille. Siwa sai kertoa poliiseillekin tarinansa. Poliisit ottivat asian tutkittavakseen.</i>	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kohtaukset pienryhmissä: <i>Poliisi tulee tutkimaan Siwan tapausta</i>	Kolmen hengen pienryhmät valmis- televat kohtaukset siitä, miten poliisi tulee tutkimaan Siwan tapausta Rouva X:n kotiin. Miten rouva X yrittää peitellä tai muun- nella totuutta? Katsotaan eri versiot tilanteesta.	
Kerronta ja oikeudenkäynti Puolustus ja syyttäjät	<i>Poliisi tutki tapauksen ja haastoi tädin ja rouva X:n oikeuteen. Siwa ei kuiten- kaan tyytynyt näiden kahden henkilön saamaan rangaistukseen. Hän halusi varmistaa, ettei kukaan toinen lapsi joutuisi hänen laillaan orjuutetuksi. Niinpä Siwa valitti lakimiehen avustuk- sella oikeuteen ja vaati, että rouva X:n kotimaa muuttaisi lakejaan suojatak- seen lapsia pakkotyöltä. Asia eteni Eu- roopan ihmisoikeustuomioistuimeen.</i> Jako kahteen. Ykköset toimivat syyt- täjinä (mukana Siwa). Heille annetaan perehdyttäväksi lapsen oikeuksien sopimuksen lasten versiot. Kakkoset toimivat puolustajina (mukana täti ja rouva X). Kukin ryhmä saa miettiä myös muut roolit ryhmässään (esim. naapurit jne.) Ennen oikeudenkäynnin aloittamista kukin ryhmä saa keskustella keske- nään omasta strategiastaan. Ohjaaja tuomarina jakaa puheenvuoroja. Julis- tetaan lopuksi päätös.	Tilaan lavaste- taan yhdessä oikeussali, jossa ohjaaja toimii oikeudenkäyn- nin tuomarina.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Draaman päätös	Draama päätetään ja siitä saaduista kokemuksista keskustellaan, esimerkiksi "intiaanien puhekeppi" kiertää piirissä ja jokainen puhuu vuorollaan.	Intiaanien puhekeppi on mikä tahansa esine, joka kiertää puheenvuoron merkinä. Voidaan tutustua EIT:n päätökseen ja LOS-artiklaan 32. Päätös löytyy internetistä hakemalla "Si-liadin v. France, No. 73316/01".
Pohdinta pareissa tai kolmen hengen ryhmissä. Välikeskustelut koko ryhmänä.	• Mitä työ on? Mikä ei ole työtä? • Millaista työtä sinä haluaisit tehdä? • Millaiset työt eivät sovi lapsille? • Millaiset työt taas sopivat lapsille? • Oletko sinä tehnyt jotakin työtä?	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Mielipidenurkat (ks. sivu 17) Kyllä / Ei / En osaa sanoa	• Lasten on oppiakseen osallistuttava kotitöihin. • Lasten on hyvä tehdä joitakin pieniä töitä ansaitakseen viikkorahansa. • Työt eivät saisi väsyttää. • Lapsi ei saa joutua työssä vaarallisiin tilanteisiin. • Lapset rikkaissa maissa voivat auttaa köyhien maiden lapsia pääsemään kouluun työnteon sijasta (miten?).	
Jatko-työskentely: Ideariih Ryhmätyöt	Ideariih: miten voimme rikkaiden maiden lapsina auttaa köyhien maiden työtä tekeviä lapsia pääsemään kouluun? Ryhmätyöt eri järjestöjen työstä lasten oikeuksien hyväksi eri maissa.	

6 TÄRKEÄT LAPSEN OIKEUDET

(LOS artikkelit: 2)

Vaihtoehto tai täydentävä Compasito-harjoituksille 17. Tärkeintä kenelle? (s.118) ja 23. Kanin oikeudet (s.138)

Sopiva kohderyhmä ja koko: 13–16-vuotiaat, aikuiset kasvattajat, 8–25 osallistujaa

Kesto: noin 3h

Tarvikkeet: tusseja, tyhjiä papereita, fläppitaulu, Compasito-aineistoja: roolikortit monistettuna, s. 163, vaikutusten virta -monisteet, s. 181, lapsen oikeuksien kortit, s. 120

Teema:

Yleiset ihmisoikeudet, syrjintä, sosiaalinen syrjäytyminen. Syventävää taustatietoa Compasiton sivuilla 205–279.

Tavoitteet:

- erilaisten ihmisten taustojen ymmärtäminen
- eläytyminen toisen asemaan
- LOS:n merkityksen ymmärtäminen omassa toiminnassa
- osallistavien menetelmien oppiminen.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittely	Lämmitellään ja tutustutaan tekemällä Muotokuvat-harjoituksen sovellus. Ohjaaja pyytää osallistujia kävelemään tilassa esim. musiikin tahtiin. Kun musiikki loppuu, otetaan pari. Molemmat piirtävät heikommalla kädellään 30-60 sekunnissa muotokuvan toisesta. Heikommalla kädellä piirtäminen tasa-arvoistaa tilanteen, kun ei tarvitse olla hyvä piirtämään. Se myös rikkoo sopivasti jään tutustuttaessa. Signeerataan selvästi, jotta nimet tulevat tutuiksi. Vaihdetaan kuvat. Tämä toistetaan noin kolme kertaa, siten, että jokainen saa itsestään kolme muotokuvaa. Muodostetaan ringi ja jokainen esittäytyy muotokuviansa avulla. Kuvista saa valita sen, jonka avulla haluaa kertoa muille itsestään/sen aamun tunnelmistaan/miksi on kiinnostunut lapsen oikeuksista/jonkun uuden asian itsestään tms.	Compasito s. 49, kolme tyhjää paperia / osallistuja, kynät jokaiselle.
Ryhmätyöskentely	Ryhmä jaetaan 3–5 hengen pienryhmiin (ks. liite 1) Pienryhmissä tehdään Compasito-harjoitusten Oikeusmobile (s.145) ja Tärkeintä kenelle? (s. 118) sovellukset siten, että ryhmät tekevät timantin tai pyramidin lapsen oikeuksista arvottaen niitä tärkeysjärjestykseen.	Monistettuna lapsen oikeuksien kortit Compasiton sivuilta 120–121. Tehtävän purun jälkeen on hyvä pitää pieni tauko ennen seuraavaa harjoitusta.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Ryhmä-työskentely	Purkukysymyksiä: • Mitkä ovat tärkeimpiä oikeuksia ryhmällemme? • Oliko vaikeaa arvottaa oikeuksia? • Miksi on tärkeää, että kaikilla lapsilla/meillä on nämä kaikki oikeudet, eikä vain niitä, joita pidämme tärkeimpinä? Lisää purkukysymyksiä Compasiton sivulla 146.	
Rooliin eläytyminen	Harjoitus 28. Astu askel eteenpäin (s. 160) Osallistujille jaetaan esim. arpomalla roolikortit. Lähdetään kävelemään kuvitellen, että ollaan roolihahmo samalla kuvaten liikkeillä asioita, joita roolihahmo voisi tehdä. Jos on aikaa, tehdään myös rooliin syventyminen: Annetaan jokaiselle paperia ja kynä. Istutaan alas mukavaan paikkaan piirtämään. Ohjaaja pyytää osallistujia piirtämään itsestään kuvan ja antamaan itselleen nimen, jos se tuntuu mukavalta. <i>Minkälaisessa paikassa asut? Piirrä paikka, jossa nukut.</i> Istutaan silmät suljettuina tai katsellaan kuvaa ja kuvitellaan hahmon elämää. Ohjaaja lukee kysymykset rauhalliseen tahtiin.	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Rooliin eläytyminen	• Missä olet syntynyt? • Missä asut nyt? • Minkälainen oli perheesi, kun olit pieni? • Onko se nyt erilainen? • Millaista päivittäinen elämäsi on nyt? • Missä käyt koulua? • Mitä teet aamulla? Iltapäivällä? Illalla? • Millaisia pelejä pelaat? Kenen kanssa leikit? • Millaista työtä vanhempasi tekevät? Paljonko he ansaitsevat kuukaudessa? Onko sinulla hyvä elintaso? • Mitä teet lomilla? Onko sinulla lemmikkieläintä? • Mikä tekee sinut onnelliseksi? Mitä pelkää? Ohjaaja pyytää osallistujia asettumaan riviin vierekkäin ikään kuin lähtöviivalle. Ohjaaja muistuttaa, että harjoitus tehdään hiljaisuudessa. Hän luettelee eri tilanteita, joita voisi tapahtua roolihahmojen elämässä. Esimerkkejä listassa Compasiton sivulla 165. Jos tilanne voisi olla todellinen roolihahmolle, otetaan askel eteenpäin. Muuten pysytään paikoillaan.	Taustamusiikkia, (piirustuspaperia ja kyniä), roolikortit, Compasito s. 163–164. Huom. Roolikortit voi kirjoittaa myös itse sen mukaan, mitä asiaa haluaa käsitellä. Rooleja voi muokata myös sen mukaan, mikä on oma kohderyhmä. Liian lähellä oleva rooli saattaa tuntua epämu-kavalta, ja roolikortteja on hyvä olla muutama ylimääräinen, jotta osanottaja voi halutessaan vaihtaa korttiin.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Rooliin eläytyminen	Välipurkukysymyksiä (osallistujat edelleen rooleissa): 1. Kun lista on käyty läpi (tai tilassa ei mahdu enää etenemään), ohjaaja pyytää osallistujia katsomaan ympärilleen. Ohjaaja kysyy osallistujilta: Miltä tuntuu havaita, että osa on edennyt pitkälle, osa ei juuri lainkaan. Ohjaaja kysyy, haluaako joku kertoa tuntemuksiaan. Kenenkään ei tarvitse tässä tilanteessa ilmaista tunteitaan, vaan tärkeintä on havainnoida itsessä syntyviä tuntemuksia. 2. Ohjaaja pyytää nyt osallistujia miettimään, mitkä lapsen oikeudet toteutuvat ja mitkä eivät toteudu omassa roolissa ja miksi näin on. 3. Ohjaaja pyytää esimerkkejä eri paikkoihin edenneiltä. 4. Ohjaaja pyytää osallistujia pohtimaan, mitä voisimme tehdä, jotta oikeudet toteutuisivat paremmin niille lapsille, jotka jäivät taakse. Näytetään esimerkki ja pyydetään menemään taakse jääneen lapsen luokse ja kuljettamaan häntä eteenpäin. Samalla ilmaistaan jokin keino auttaa häntä.	LOS lyhennettyinä osallistujien näkyvillä

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Rooliin eläytyminen	Poistutaan rooleista ja tehdään jokin konkreettinen ele tai toiminto. Esimerkiksi taputetaan käsiä kolme kertaa ja kolmannella sanotaan oma nimi. Purkukysymyksiä: Yhteisesti keskustellen käydään läpi Compasiton (s. 161) purkukysymyksiä. Ohjaaja valitsee ryhmälle sopivia kysymyksiä: Oliko vaikeaa asettua rooliin? Millaiseksi kuvittelin roolihahmon? Missä kohtaa jouduit jättämään askeleen ottamatta? Miltä se tuntui? Tuntuiko jokin epärealilta? Miksi toiset liikkuvat enemmän kuin toiset? Miten tapahtumat vaikuttavat roolihahmojen elämään? Miten nämä asiat liittyvät Lapsen oikeuksiin?	Ohjaajan on tärkeää sanoa ääneen, että poistutaan rooleista.
Ryhmätyöskentely	Tehdään jako 3-5 hengen ryhmiin (ks. liite 1) tai jatketaan samoissa ryhmissä kuin edellisessä tehtävässä. Luetellaan ja kirjataan fläpille yhteisiä pelisääntöjä, jotka ovat usein kielto-muodossa. Näitä ovat esimerkiksi: ei saa kiroilla, ottaa toisen tavaroita, tönä jonossa, häiritä tunnilla jne. Käännetään ongelmat oikeuksiksi. Kysy osallistujilta, miten pelisäännöt voi muuttaa oikeuksiksi ja kirjoita ne taulukkaan. Esimerkiksi "minulla on oikeus olla tulematta tönityksi" tai "minulla on oikeus olla tulematta kiusatuksi". Käännetään taulukon toiseen sarakkeeseen oikeudet velvollisuuksiksi.	Fläppitaulu ja tusseja Compasito s. 56. LOS lyhennettynä. Harjoituksessa voi etsiä keksittyjen asioiden yhteyksiä lapsen oikeuksien sopimuksen artikloihin.

TÄRKEÄT LAPSEN OIKEUDET

TYÖTAPA	TOIMINTA		MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Ryhmä-työskentely	Oikeudet Jokaisella on oikeus tulla kohdelluksi reilusti	Velvollisuudet Minulla on vastuu siitä, että kohtelen jokaista reilusti.	
	Pohdintakysymykset: Mitä tapahtuu, jos joku rikkoo toisen oikeuksia? Tarvitaanko rangaistuksia? Entä lapsen oikeus tulla kohdelluksi ikä kautensa mukaisesti. Onko esimerkiksi tukioppilaalla oikeus erehtyä ja tehdä virheitä kuten muutkin nuoret?		
Vaikutusten virta	Tehdään sovellus Compasiton Mitä jos... -harjoituksesta (s. 179). Osallistujille jaetaan vaikutusten virta -monisteet tai ryhmittäin iso fläppipaperi. Pohditaan, mitä vaikutusten virtaa koulutuksella ja päivän harjoituksilla on voinut olla. Isoon ympyrään kirjoitetaan ”lapsen oikeudet koulussa”, tai hyvä oivallus, joka yhdistää ryhmäläisiä. Puretaan keskustellen sitä, mihin kaikkeen hyvään tämä työpaja, oivallus tai lapsen oikeuksien toteutuminen voi johtaa.		Monisteet Compasito, s. 181, tai fläppipaperia ja tusseja
Lopetusleikki	Katso liite 1.		

7 IHANTEELLINEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

(LOS artikkelit: 2,12,13)

Täydentävä Compasiton harjoitukselle 2. Ryhmämme perustuslaki (s. 56)

Sopiva kohderyhmä: 9–16-vuotiaat, aikuiset kasvattajat (sovellettuna myös pienemmille tai erityisryhmille)

Kesto: 3 tuntia, voidaan tehdä useassa osassa (esim. 3 oppituntia)

Tarvittavat resurssit:

Taulu, jolle voi kirjoittaa ja piirtää tai valokuvan ottamisen ja välittömän esittämisen mahdollistavat välineet.

Tavoitteet:

- huomata omassa ympäristössä olevia ongelmia liittyen lapsen oikeuteen osallistua ja tulla kuulluksi
- tutkia ongelmien syitä ja miettiä yhdessä ratkaisuja niihin
- edistää lasten osallistumista oman ja muiden toimintaympäristön parantamiseen.

Miksi kuulemisen ja mielipiteen ilmaisun keinot?

Materiaalinen hyvinvointi kuten raha, ravinto, lääkkeet terveyden hoitamiseen jne. eivät takaa yhdenvertaisia osallistumismahdollisuuksia. Erityisesti kuulemisen keinot ovat usein yksipuolisia ja siksi monet ryhmät kuten lapset saattavat jäädä asioiden suunnittelussa ulkopuolelle. Ikä ei saisi olla ulkopuolelle jättämisen peruste. Ihminen ilmaisee itseään paljon myös nonverbaalisesti ja voi tuottaa tietoa saadessaan mahdollisuuden monipuoliseen itseilmaisuuksiin. Harjoitus pohjautuu Augusto Boalin sorrettujen teatterin työtapoihin ja Paulo Freiren vapautuksen pedagogiikan ajatuksiin.

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Lämmittelyleikit	Atomit, emo ja poikanen, täydennä kuva (ks. liite 1).	Lämmittelyleikit on hyvä tehdä tässä järjestyksessä.
Kerronta ja keskustelu	Kerrotaan osallistujille artikkelit 12 ja 13 (lyhennelmä): Lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa. Lapsen mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Keskustelu pareittain ja suurryhmässä: Mitä tarkoittaa?	Lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit 2, 12 ja 13.
Kerronta	Ohjaaja kertoo: <i>Seuraavaksi puhumme siitä, millaisia epäkohtia tai ongelmia meillä on omassa ympäristössämme artikkelin 12 toteutumiseen liittyen. Teemme tämän tekemällä pysähtyneitä kuvia ryhmissä.</i>	
Ryhmiin jakautuminen	Ryhmä jaetaan neljän hengen pienryhmiin esim. atomileikillä.	
Ongelmakuvat	Kukin ryhmä tekee pysäytetyn kuvan yhdestä epäkohdasta tai ongelmasta, jonka he kokevat omassa ympäristössään. Kuvassa saa käyttää rekvisiittaa. Ryhmä miettii myös, missä paikassa ongelma esiintyy ja keitä kuvan henkilöt ovat.	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Kuvien katselu ja keskustelu	Kuvat katsotaan yksi kerrallaan koko ryhmän kanssa. Muilta kysytään: • Mitä näet kuvassa? • Mitä siinä tapahtuu? • Keitä nämä ihmiset ovat? • Mikä ongelma siinä esitetään? • Kenelle se on ongelma? • Miksi se on ongelma? • Mistä ongelma johtuu? Kuvat voidaan herättää eloon, ja ryhmä itse saa kertoa siitä lisää. Ryhmä keksii kuvalle otsikon ja se kirjoitetaan taululle. Katsotaan sen jälkeen muut kuvat ja otsikoidaan ne.	Taulu, jolle voi kirjoittaa Huom! Vaihtoehtoisesti pat- saista voidaan ottaa valokuvia, joihin palataan pajan edetessä kirjoitettujen otsikkojen sijaan
Äänestys suurimmasta ongelmasta	Ohjaaja kertoo: <i>Mieti, mikä on yhteisöllemme suurin ongelma? Missä lasten ääntä ei kuunnella? Sinulla on nyt kolme ääntä. Voit antaa kaikki äänesi yhdelle ongelmalle tai vaikka kolmelle yksi ääni kullekin. Eniten ääniä saanut on meille tärkein ongelma, ja sitä lähdetään yhdessä käsittelemään.</i>	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Ihannekuva 	Muut muovaavat tästä ongelmakuvasta ihannekuvan, jossa ongelmaa ei ole. Yksi kerrallaan muovaa kuvaa, kunnes päädytään kaikkein ihanteellisimpaan. Sen jälkeen palataan takaisin ongelmakuvaan.	Ohjaaja voi käynnistää kuvan kuvitteellisella kaukosäätimellä (play/pause/stop) tai käydä käynnistämässä yksittäisiä hahmoja olkapään ON/OFF-nappulasta tuottamaan vain ääniä, liikettä tai molempia.
Ideointi	Patsastyöskentelyn ja keskustelun jälkeen ideoidaan pienryhmissä, mitä ongelmalle voidaan tehdä todellisuudessa. Esim. • oppilaskunnan toimintaan osallistuminen • mielenosoitus • opettajille puhuminen • juhlan järjestäminen • yleisönosastokirjoitus • idean esittäminen • näytelmän tekeminen koko koululle/ vanhemmille jne. • aloitteen tekeminen • talkoot • konkreettiset teot • yhteiset luokan säännöt tms.	

TYÖTAPA	TOIMINTA	MUUTA HUOMIOITAVAA / MATERIAALIT
Toiminta-suunnitelma	Keskustellaan ja arvioidaan ideoiden toteutuskelpoisuutta. Valitaan esim. ää- nestämällä toteutettavat toimintatavat. Laaditaan kirjallinen toimintasuunnitel- ma, jossa jaetaan: • vastuut ja roolit • aikataulut • resurssit • muut käytännön asiat • miten toteutumista seurataan ja arvioidaan • ennakoidaan valittujen toimenpitei- den vaikuttavuutta ja soveltuvuutta muiden ongelmien ratkaisuun TOTEUTETAAN TOIMINTA- SUUNNITELMA!	

LIITE 1

Lämmittelyleikkejä

TEHTÄVÄ/KEINO	OHJEET
Whizz-boom-boing (Matalan kynnyksen tehtävä esim. ryhmälle, jossa toisia ei tunneta.)	Lähetetään "whizz" ringissä liikkeelle keksityllä käsien eleellä ja sanomalla "whizz". "Boing" torjuu liikkeen ja se täytyy lähettää toiseen suuntaan. Sanomalla "Boom" ja ottamalla katsekontaktin liikkeen voi lähettää ringin vastakkaiselle puolelle. Eleisiin voi liittää koko kehon.
Peukun nappaus (Matalan kynnyksen tehtävä esim. ryhmälle, jossa toisia ei tunneta.)	Asetutaan ringiin. Jokainen laittaa oikean käden kämmen ylöspäin oikealla puolella olevan eteen. Jokainen asettaa vasemman käden peukalonsa peukuttamaan alaspäin siten, että se koskee toisen ojentamaa avointa kämmettä. Kun ohjaaja huutaa HEP! yritetään yhtä aikaa napata toisen peukku kämmeneen ja samalla vetäistä oma peukku turvaan. Toistetaan sama toiseen suuntaan.
Tervehdi kuin ei koskaan ennen – cocktail-kävelynä tilassa (Matalan kynnyksen tehtävä esim. ryhmälle, jossa toisia ei tunneta.)	Otetaan tila haltuun levittäytymällä sinne ja kulkemalla rauhallisesti sokin sokin. Kun äänimerkki tulee, tervehditään toista luovasti kuin ei koskaan ennen. (Voidaan tervehtiessä kertoa myös oma nimi tai odotuksia tms.)
Kosketa jotain (Matalan kynnyksen tehtävä esim. ryhmälle, jossa toisia ei tunneta.)	Ohjaaja pyytää osallistujia koskettamaan jotain tilassa olevaa: "punaista, pehmeää, ihanaa jne.", "jotain mikä liittyy kouluun, lapsen oikeuksiin" Näin voidaan edetä jo lämmittelyssä kohti käsiteltäviä teemoja.

TEHTÄVÄ/KEINO	OHJEET
Eläin-nimileikki (Vaatii jo uskallusta ja hyvää ryhmähenkeä.)	Osallistujat ovat piirissä. Osallistujat keksivät etunimensä alkukirjaimella alkavan eläimen ja sille liikehtimistavan (esim. Anita aarnikotka). Kun eläinhahmo ja liike ovat valmiit, aloitetaan esittämään niitä sanoen ääneen nimi-eläinyhdistelmä ja piirin keskelle eläinhahmona liikkuen. Muut toistavat ja alkavat liikkua samaan aikaan yhdessä piirin keskelle.
Muotokuva-tutustumisleikki (Vaatii jo uskallusta ja hyvää ryhmähenkeä.)	Pyydetään osallistujia kävelemään tilassa esimerkiksi musiikin tahtiin. Kun musiikki loppuu, otetaan pari. Molemmat piirtävät heikommalla kädellään n. 30-60 sekunnissa muotokuvan toisesta. Heikommalla kädellä piirtäminen tasa-arvoistaa tilanteen, kun ei tarvitse olla hyvä piirtämään. Signeerataan selvästi, jotta nimet tulevat tutuiksi. Vaihdetään kuvat. Tämä toistetaan noin kolme kertaa siten, että jokainen saa itsestään kolme muotokuvaa. Muodostetaan ringi ja jokainen esittäytyy muotokuviansa avulla. Kuvista saa valita sen, jonka avulla haluaa kertoa muille itsestään/sen aamun tunnelmistaan/miksi on kiinnostunut lapsen oikeuksista/jonkun uuden asian itsestään tms.
Mielikuvavirtapatsaat (Vaatii jo uskallusta ja hyvää ryhmähenkeä.)	Jakaannutaan 3–4 hengen ryhmiin. Ohjaaja sanoo jonkin käsitteen. Ryhmässä se, jolle tulee käsitteestä ensimmäisenä jotain mieleen, aloittaa still-kuvan/patsaan. Ensimmäinen sanoo esim: "Minä olen aurinko." Toinen sanoo: "Jos sinä olet [aurinko], minä olen..." Jokainen ryhmän jäsen toistaa vuorollaan edellä mainitut ja liittyy patsaaseen. Aloitetaan konkreettisella käsitteellä, esim. kesä, ja edetään abstraktimpaan. Hauska keino, miten ihmisiä voi kuulla toiminnallisesti ja osallistavasti.

Ohjaaja voi käynnistää patsaan kuvitteellisella kaukosäätimellä (**play/pause/stop**) tai käydä käynnistämässä yksittäisiä hahmoja olkapäähän **ON/OFF-nappulasta** tuottamaan vain ääniä, liikettä tai molempia.

TEHTÄVÄ/KEINO	OHJEET
Tarinan luominen (Vaatii jo uskallusta ja hyvää ryhmähenkeä.)	Lattialle laitetaan lappuja, joissa on vuorosanoja tutuista saduista. Taustalla soi rauhallinen musiikki ja ihmiset saavat kierrellä lukemassa lappuja. He saavat valita sen, joka puhuttelee tai koskettaa. Laput luetaan ääneen niin, että jokainen lukee oman lappunsa silloin, kun se tuntuu sopivan edellisen lukijan lukemaan vuorosanaan. Jos huomaa valinneensa sillä hetkellä liian koskettavan tekstin, ei ole pakko lukea. Muistetaan draamasopimus! Sen jälkeen keskustellaan tuntemuksista ja siitä, miten vuorosanat liittyivät lapsen oikeuksiin. Seinällä on lapsen oikeuksia lapuilla. Kiinnitetään oma vuorosana sen oikeuden kohdalle, johon se omasta mielestä kuuluu.
Still-kuva Sanaton yhteistyö ja assosiaatiot (Vaatii jo uskallusta ja hyvää ryhmähenkeä.)	Jakaudutaan noin kolmen hengen ryhmiin. Annetaan kullekin kiertävä vuoronumero. Ohjaaja antaa aiheita, esim. koulun pihalla/kotona/ lapsen oikeudet. Ykkönen tekee sanattomasti ensimmäisen pysähtyneen asennon/kuvan, johon kakkonen liittyy ja kolmonen tulee vuorollaan mukaan. Ykkönen tulee kuvasta ulos, katsoo kuvaa, ja täydentää kuvan uudella kuvalla. Lopuksi ryhmä saa keskustella keskenään siitä, mitä kunkin mielestä kuvissa tapahtui.

Jakautuminen ryhmiin leikkien

TEHTÄVÄ/KEINO	OHJEET
Atomileikki	Osallistujat liikkuvat vapaasti tilassa surisevina "atomeina". Kun ohjaaja huutaa jonkin numeron, muodostetaan mahdollisimman nopeasti numeron mukaisia "molekyylejä". Tehdään ensin eri numeroilla, jotta syntyy leikinomaisuutta ja viimeisenä haluttu ryhmä koko.
Jana	Osallistujat muodostavat janan vaatetuksensa värin perusteella, esim. tummasävyisestä pukeutumisesta vaaleaan. Sen jälkeen ohjaaja jakaa osallistujat lukumäärän mukaisiin ryhmiin.
Patsaat	Osallistujat liikkuvat vapaasti tilassa. Ohjaaja antaa ohjeet patsaan muodostamiseksi sanomalla kehon osia ja määriä, esim. "muodostakaa patsas, jossa 3 jalkaa ja 4 kättä".
Värilapun mukaan ryhmäytyminen	Osallistujat valitsevat itselleen värilaput, joita on tarjolla tarvittavien ryhmien koon mukaisesti. Mennään värien mukaisiin ryhmiin tai esimerkiksi niin, että jokaisessa ryhmässä on yksi jokaista väriä.
Kokoa kuva	Ohjaaja leikkaa tarvittavien ryhmien määrän verran kuvia ryhmäkoon mukaiseen määrään palasia. Osallistujat ottavat itselleen yhden palan kuvaa ja etsivät muut, joilla on osa samasta kuvasta. Saman kuvan koonneet muodostavat ryhmän.

Lopetusleikkejä

TEHTÄVÄ/KEINO	OHJEET
Aurinko	Osallistujat lähestyvät sormet auringon säteinä samassa tahdissa piirin keskustaa rauhallisesti – kukaan ei kiihdytä tai etuile. Kun sormenpäät koskettavat, nostetaan aurinko taivaalle yhdessä.
Värit	Lattialla on erivärisiä huiveja, kankaita tai paperilappuja. Jokainen ryhmäläinen saa mennä sen värin viereen, millainen tunnetila hänellä sillä hetkellä on. Halukkaat saavat kommentoida, miksi valitsivat juuri sen värin.
Merkitse paikka	Muistele ja mene työpajan/oppituokion loppuksi sellaiseen paikkaan, missä koit oivaltaneesi tai oppineesi jotain merkittävää. Ota se asento, joka sinulla oli sillä hetkellä. Ohjaaja voi kulkea ja kysellä vuorotellen jokaiselta, mikä hetki oli kyseessä ja mitä osallistuja oppi.
Opin – oivalsin	Osallistujille jaetaan kaksi lappua. Toiseen kirjoitetaan, mitä oivalsi/oppi ja toiseen, mitä jäi vielä pohtimaan. Laput kerätään erikseen kahteen astiaan. Osallistujat tulevat piiriin tai hevosenkenkään. Osallistujat nostavat yhden lapun kummastakin astiasta, ja lukevat ne ääneen piirissä, kun kaikki ovat saaneet laput. Näin jaetaan tehokkaasti kokemuksia.

LIITE 2

Esimerkit sattumakorteista Perhe-elämä-työpajaan

Sattumakorteilla voi nostaa esiin lasten ja huoltajien vuorovaikutustilanteita. Ryhmien voi antaa suunnitella taustoitettun tilanteen myös itse.

TEEMA 1: HUOLTAJIEN JA LASTEN VUOROVAIKUTUS.

Perheen lapset haluavat lähteä illalla ulos vastaanottamaan uutta vuotta. Raketit paukkuvat jo, ilta pimenee. Kello on 18. Esittäkää, mitä tapahtuu.

Yksi lapsista joutuu liian lähelle ilotulitteita ja menettää näkönsä tilapäisesti.	Yksi lapsista ottaa alkoholia ja voi pahoin.
Lapset ovat lumisotaa, ja lumipallo osuu yhtä lasta silmään. Hän menettää näkönsä tilapäisesti.	

TEEMA 2: MEDIA JA INTERNET

Perheen huoltajat laittavat ruokaa ja lapset surffaavat netissä. Yksi lapsista kokee olevansa nettikiusaamisen uhri. Esittäkää, mitä tapahtuu.

Yhdestä lapsesta on otettu luvatta ja tietämättä kännykkäkuva, joka on laitettu Facebookiin esille loukkaavasti ja niin että lapsen tunnistaa. Kuva voi olla jopa tägätty.	Yksi lapsista kokee kiusaamisena ja syrjimisenä sen, että häntä ei ollut kutsuttu kaverin synttäreille. Asia paljastuu, kun hän/sisarukset näkevät kuvia kaverin synttäreistä jälkikäteen netissä.
Lapset kirjoittavat toisistaan loukkaavasti netissä esim. chatissä.	

LIITE 3

Lapsen arkielämää lähellä olevat oikeudet tiivistettynä 16 kohtaan

KANNATTAA TUTKIA UNICEFin sinisestä kirjasesta, jossa on YK:n lapsen oikeuksien sopimus kokonaisuudessaan lisäpöytäkirjoineen, mitä asioita sopimuksen artiklat sisältävät. Sopimus kokonaisuudessaan löytyy myös osoitteesta www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan. On olemassa myös *Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja*, joka sisältää esimerkkejä artikloiden toteutumisesta ja toteutumattomuudesta Suomessa.

Alle 18-vuotias on lapsi. (Art. 1)	Lapsella on oikeus saada tietoa ikä-tasolleen sopivalla tavalla. (Art. 17, 13)
Ketään ei saa syrjiä. (Art. 2)	Valtion pitää tukea huoltajia lapsen kasvatuksessa ja kehityksessä. (Art. 4–6,14,18)
Kaikissa päätöksissä tulee miettiä, mikä olisi lapsen etu, kun lasta ja huoltajia on yhdessä ja erikseen kuultu. (Art. 3, 12)	Oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvittaessa hoitoa. (Art. 6, 23–25)
Oikeus henkilöllisyyteen virallisessa rekisterissä. (Art. 7–8)	Oikeus sosiaaliturvaan ja riittävään elintasoon. (Art. 26, 27)
Oikeus perheeseen ja säilyttää sukulaisuhteet, jos lapsen on hyvä olla sukulaisien kanssa. (Art. 8-11,16, 20–22)	Oikeus koulutukseen ja laadukkaaseen opetukseen. (Art. 28, 29)
Oikeus ilmaista mielipiteensä, kunhan se ei loukkaa muiden oikeuksia. (Art. 12–13)	Oikeus oman kielen ja kulttuurin harjoittamiseen sekä oikeus liittyä yhdistyksiin. (Art. 30–31,15)
Oikeus omantunnon- ja ajatuksen-vapauteen sekä uskonnonvapauteen ikätaso huomioon ottaen. (Art. 14)	Lasta tulee suojella päihteiltä, kaikenlaiselta hyväksikäytöltä, lapsikaupalta sekä työltä, joka haitallista kehitykselle. (Art. 32–38)
Oikeus leikkiin ja vapaa-aikaan sekä yksityisyyteen. (Art. 31, 16)	Oikeus kaikenlaisen laiminlyönnin jälkeiseen toipumiseen. (Art. 39–41)

LIITE 4

Draamaprosessi

LÄMMITTELY JA AIHEESEEN VIRITTÄYTYMINEN

KONTEKSTIN RAKENTAMINEN

- TAPAHTUMAYMPÄRISTÖJÄ
- VAIHTOEHTOISIA HAHMOJA

VALITUN HAHMON SYVENTÄMINEN

- EMPATIAKASVATUS / HAHMONOTTOKYKY
- VAIHTOEHTOISIA HAHMOJA

TYÖSKENTELYSOPIMUS

1. Ei tarvitse osata näytellä

2. _____

3. _____

HAHMO JATKAA SEIKKAILUA

Mm. tarinat, kuvataide, ilmaisu, nukketeatteri

KASVATUS-KOKONAISUUKSIA

- io-kasvatus
- terveyskasvatus
- kehityskasvatus
- demokratiakasvatus
- moninaisuuskasvatus
- elämänhallinta

TOIMINTATAPOJA

- osallisuus
- työrauha
- oppiminen (konstruktivismi)
- integrointi
- ilmiöpohjainen kasvatus

LAPSEN OIKEUS

- leikkiin
- saada tietoa ikätasolleen sopivalla tavalla
- syrjimättömyyteen
- tietoon oikeuksistaan
- kuulemiseen ja mielipiteen ilmaisuun
- laadukkaaseen kouluopetukseen

HYVÄÄN ELÄMÄÄN TUKEMINEN

LÄHTEET

Compasito – lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja (2012). Nancy Flowers (toim.) Englanninkielinen alkuteos: *Compasito – manual on human rights education for children*. Suomentaneet Kaisu Maijala ja Marja-Liisa Tanteri. Lasten keskus.

Compasito – lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja sähköisenä:
http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=5535297&name=DLFE-20221.pdf

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (1989) SopS 59–60/1991.
<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

Ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta koskeva julistus (2011).
YK:n yleiskokouksen päätöslauselmaA/RES/66/137.
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>

Linkit

1945 YK:n perustamisasiakirja.
http://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/081215peruskirja_net.pdf

1948 YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus.
http://www.ihmisoikeudet.net/uploads/materiaali/YK_Ihmisoikeuksien%20julistus.pdf

1989 YK:n lapsen oikeuksien sopimus.
<https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

2001 General Comment No.1 CRC/GC/ 2001/1, 17/04/2001, Aims of Education.
<http://www.refworld.org/docid/4538834d2.html>

2008 European Commission supported project DICE “Drama Improves Lisbon Key Competences in Education”. <http://www.dramanetwork.eu/>

2010 Euroopan neuvoston ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta koskeva peruskirja.
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charterpocket_FIN.pdf

Council of Europe Charter for Democratic Citizenship and Human Rights Education.
http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/charter/charter_EN.asp

2011 YK:n ihmisoikeuskasvatusta koskeva julistus. YK:n yleiskokouksen päätöslauselmaA/RES/66/137. UN's Declaration on Human Rights Education and Training by resolution 66/137.
<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>

2011–2014 UNICEF Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood. Education, Primary and Secondary Schools (First Edition).
http://createsolutions.org/cre_toolkit.htm

2012–2014 Suomen UNICEFin hanke Lapsen oikeuden toiminnallisesti!
www.unicef.fi/lapsen-oikeudet-toiminnallisesti

2014 Selvitys ihmisoikeuskasvatuksesta ja -koulutuksesta Suomessa. Ihmisoikeuskeskus.
<http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/julkaisut/ihmisoikeuskeskuksen-julkaisut/ihmisoikeuskeskuksen-selvityksia/ihmisoikeuskasvatus-ja-koulutus/>

Muita materiaaleja

Lisää patsasteatterin työtavoista: Boal, Augusto (2002). Games for Actors and Non-Actors. Psychology press.

www.mll.fi/tukioppilastoiminta/aineistot

www.ihmisoikeudet.net → opettajalle → Lapsen oikeudet, tarinoita ja tehtäviä (mm. LOS lyhennettynä)

www.unicef.fi/globalikasvatusmateriaalit

www.maailmankoulu.fi

www.lapsiasia.fi → Lasten sivut

www.plan.fi/fi-FI/kasvattajille/oppimateriaalit (mm. syntymärekisteröinti)

